

• RECENZIE A ANOTÁCIE •

KAROL R. SORBY: **Blízky východ v medzinárodnej politike (1918 – 1945).**

Bratislava, Vydavateľstvo EKONÓM 2009; 186 s. ISBN 978-80-2735-4

Je potešiteľné, že v posledných rokoch pribúdajú na Slovensku i v Čechách vedecké práce zaoberajúce sa historickým vývojom v Ázii a Afrike. Sem patria aj práce týkajúce sa arabského sveta, resp. regiónu Blízkeho východu a severnej Afriky, čo boli oblasti, ktoré boli donedávna na okraji záujmu našich odborníkov, ale aj našich vedeckých a vzdelávacích inštitúcií. Medzi inštitúcie, ktoré programovo rozširujú ponuku študijných špecializácií, patrí aj Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave.

Karol Sorby, vedúci vedecký pracovník Ústavu orientalistiky SAV a jeho riaditeľ, ktorý v súčasnosti pedagogicky pôsobí aj na Fakulte medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave, vydal vo vydavateľstve Ekonomickej univerzity EKONÓM v Bratislave novú monografiu pod názvom *Blízky východ v medzinárodnej politike, 1918 – 1945*. Autor v tejto práci zhrnul výsledky svojich výskumov daného obdobia dejín arabského východu, ktoré v priebehu uplynulého desaťročia publikoval v angličtine i slovenčine vo viacerých vedeckých časopisoch. Jeho práca je relatívne stručná, ale zároveň dostatočne osvetľuje všetky zásadné problémy, ktoré charakterizovali vývoj blízkovýchodnej arabskej spoločnosti v medzivojnovom období. To znamená, že pri zachovaní vysokých vedeckých nárokov zrozumiteľnou formou približuje zložité problémy nielen vysokoškolským poslucháčom, ale aj širšej slovenskej a českej odbornej komunite a záujemcom o tento nepokojný región.

Štruktúra práce sa vyznačuje jasnou koncepciou, ktorá sa odráža v členení jednotlivých kapitol, ako aj v ich celkovej vyváženosť, pričom sa autor neodchyľuje od hlavnej línie výkladu. V celej práci uplatnil pre lepšiu prehľadnosť aj dôsledný chronologický postup. Pri periodizácii práce autor vychádzal zo skutočnosti, že reálne kontúry sekulárneho pohľadu na národ sa medzi Arabmi začali kryštalizovať až na prelome 19. a 20. storočia. Rozhodujúci impulz na tento posun prišiel v poslednej fáze rozkladu osmanského impéria, a to spočiatku ako reakcia na dianie na Balkáne, neskôr i v ďalších častiach ríše. Turci po mladotureckej revolúcii postupne opúšťali štátotvor-

nú myšlienku panosmanizmu a začali presadzovať vlastný turecký nacionalizmus. Arabský nacionalizmus sa teda sformoval hlavne ako reakcia na nacionalizmus turecký a na ideu panturkizmu odpovedal ideou panarabizmu.

Prvá svetová vojna bola obrovským globálnym konfliktom, ktorého výsledkom boli rozpady impérií a vznik nových štátov. Tak ako v strednej Európe zanikla habsburská monarchia a vznikli následnícke štáty, tak sa na Blízkom východe rozpadla posledná moslimská mocnosť – Osmanská ríša. O osude arabských provincií Osmanskej ríše rozhodli víťazné mocnosti na Parížskej mierovej konferencii v roku 1919. Ich rozhodnutia diktovala túžba ďalej rozširovať vlastné koloniálne ríše o územia, ktoré dovtedy ešte neboli ovládnuté. Ich rozhodnutia boli egoistické a necitlivé voči domácomu arabskému obyvateľstvu, čoho dôsledkom sú dodnes pretrvávajúce konflikty a nepokoje v tomto regióne. Nosnou líniou všetkých kapitol sú medzinárodnopolitické aspekty vývoja jednotlivých arabských krajín v medzivojnovom období. Autor citlivo skĺbil syntetickú metódu, ktorú využil v prvej, druhej a ôsmej kapitole, s analytickou metódou využitou v ostatných kapitolách. V celej práci uplatnil pre lepšiu prehľadnosť aj dôsledný chronologický postup.

Autor svoju monografiu rozdelil na úvod, osem kapitol a záver. Po úvode, v ktorom sa hovorí o porážke a rozpade Osmanskej ríše, sa autor v prvej kapitole venuje otázke formovania súčasného arabského východu prostredníctvom mierovej konferencie v Paríži v roku 1919, na ktorej si víťazné veľmoci bez škrupúl delili „osmanské dedičstvo“. Dobrovoľný odchod USA do dvadsaťročnej izolácie zbavil Veľkú Britániu a Francúzsko nutnosti ohliadať sa na Wilsonove liberálne zásady, ktoré mali národom, ktoré sa zbavili osmanského jarma, poskytnúť právo na sebaurčenie, a uvrhli tieto národy do koloniálneho područia pod vznešene znejúcou formou „mandátnej správy“.

V druhej kapitole autor analyzuje, na akých základoch bola vybudovaná britská blízkovýchodná politika. Poukazuje na význam Káhirskej konferencie v roku 1921, kde Briti pod vedením Winstona Churchilla, vychádzajúco zo záverov mierovej konferencie, stanovili konkrétne kroky na uplatňovanie praktickej politiky voči Arabom v nasledujúcom období. Rozhodujúcu úlohu zohrali nerovnoprávne zmluvy, po-

mocou ktorých sa Briti vyhli kontrole spravodlivého uplatňovania mandátnej správy zo strany Spoločnosti národov. Aby tieto zmluvy bezpečne fungovali, museli byť na mandátnych územiach vytvorené monarchie. Kým v Egypte monarchia už bola, nové boli vytvorené v Iraku a v Zajordánsku.

V tretej kapitole sa autor zaoberá francúzskou nadvládou v Levante, kde Francúzi nehľadeli na zachovanie formálnych postupov tak ako Briti. Autor ukazuje, že v lete roku 1920 brutálne vojenskou expedíciou odstránili arabské kráľovstvo v Sýrii a zo Sýrie a Libanonu si urobili kolónie, kde bezohľadne vládol francúzsky vysoký komisár. Navyše zo Sýrie odčlenili rozsiahle územia a pripojili ich k tzv. Horskému Libanonu, čím vytvorili Veľký Libanon v jeho dnešných hraniciach. Okrem zasväteného pohľadu na politický vývoj v sledovanom období autor prináša zaujímavé sondy do vývoja v regióne a britsko-francúzske rivalitu v období druhej svetovej vojny, ktorá pre Sýriu a Libanon urýchlila získanie nezávislosti.

V štvrtej kapitole sa autor zaoberá britským mandátom v Palestíne. Briti už prijatím tzv. Balfourovej deklarácie v novembri 1917, v ktorej sľúbili sionistom pomoc pri vytvorení národnej domoviny pre židov v Palestíne, jasne naznačili, že mandátnu správu nebudú uplatňovať nezaujato. Bola to táto zvláštna okolnosť, ktorá poskytla sionistom ideálne možnosti na využitie britskej vlády ako nástroja, pomocou ktorého palestínskym Arabom vnútili svoju vôľu a zaujali ich miesto ako vlastníkov územia, ktoré dnes tvorí štát Izrael.

Piata kapitola je venovaná budovaniu štátnosti v Iraku, ktorý ako samostatná politická jednotka začal existovať až koncom roku 1918 ako výsledok povojnového usporiadania Blízkeho východu založeného na Sykesovej-Picotovej dohode z mája 1916. Autor erudovane, ale zrozumiteľne približuje čitateľovi zložitú situáciu, v ktorej sa ocitli jednotlivé skupiny rôznorodo nábožensky a etnicky zloženého obyvateľstva troch bývalých osmanských provincií, Mosulu, Bagdadu a Basry, ktoré boli zahrnuté do nového štátneho celku. Autor priblížil aj medzinárodné súvislosti, ktoré zabránili vzniku samostatného kurdskeho štátu, a približuje problémy, ktoré spôsobila významná kurdská menšina vo väčšinovom arabskom štáte. Pozoruhodná je aj zložitá cesta irackej spoločnosti k formálne nezávislej štátnosti a úloha armády pri ovplyvňovaní osudov monarchie.

Šiesta kapitola sa zaoberá situáciou na Arabskom polostrove. Dvadsať rokov sú poznamenané úpadkom a pádom Hidžázskeho kráľovstva a vzostupom dynastie Saúdovcov. Rozhodujúcu úlohu v tomto procese zohral emir Abdalaziz ibn Abdarrahmán,

známejší pod menom Ibn Saúd, ktorý vytvoril veľkú saudskoarabskú monarchiu. Na pozadí politického a spoločenského vývoja autor nezabúda priblížiť aj otázky týkajúce sa hľadania ropy a potom rozvoja ťažby tejto strategickej suroviny, ktorá sa hlavne po druhej svetovej vojne stala zdrojom obrovských príjmov monarchie.

Siedma kapitola je venovaná politickému vývoju v Egypte a Sudáne, dvom krajinám, ktoré sa tiež stali objektmi britskej koloniálnej nadvlády. Autor sleduje anticolonialný zápas egyptskej spoločnosti a približuje vzájomné vzťahy tzv. mocenského trojuholníka v Egypte, ktorý tvorili Briti, egyptský kráľ a strana Wafd. Všimá si aj vznik prvého radikálneho islamského hnutia Muslimského bratstva a jeho postavenie v egyptskej spoločnosti. Počas druhej svetovej vojny bol Egypt významným centrom britského vojnového úsilia na Blízkom východe, ale vojnové roky, napriek tomu, že tam priamo neprebíhali boje, boli pre väčšinu Egyptanov obdobím nesmiernych útrap. Vývoj v Sudáne, ktorý bol v 19. storočí súčasťou Egypta a od roku 1899 britsko-egyptským kondomíniom, bol poznamenaný britským vytláčaním Egyptanov zo Sudánu a premenou Sudánu na Britmi priamo riadenú kolóniu.

V záverečnej, ôsmej kapitole sa autor zaoberá otázkou arabského úsilia o zjednotenie, keďže izolované anticolonialné vystúpenia v arabských krajinách nemali reálnu nádej na úspech. Počas druhej svetovej vojny britská vláda pochopila, že existujú silné tendencie na vytvorenie istej formy arabskej únie, a preto podporila myšlienku založenia regionálnej organizácie zjednocujúcej všetky nezávislé arabské štáty. Bolo jej jasné, že účasť Egypta v takej organizácii má zásadný význam, lebo to bola najbohatšia, najľudnatejšia a najviac rozvinutá arabská krajina. Keďže Egypt bol ešte stále pod nadvládou Veľkej Británie, mohol – ako vodca arabského zoskupenia – lepšie slúžiť britským záujmom ako hociktorý iný arabský štát. A tak ako výsledok arabského úsilia a britského pozhennania sa v Káhire 22. marca 1945 formálne schválil Pakt Ligy arabských štátov.

Záverom chcem poukázať na niekoľko zvlášť závažných skutočností, riešených v predkladanej monografii, bez ktorých nie je možné pochopiť všetky súvislosti diania na blízkovýchodnej politickej scéne. Predovšetkým je to dobre doložená analýza formatívneho obdobia utvárania arabských štátností na historickom pozadí rozpadu osmanského impéria a diktátu víťazných mocností po prvej svetovej vojne. Nie menej dôležitý je kritický pohľad historika na dramatický medzivojnový vývoj v Palestíne pod britským mandátom, ktorý mal svoju dohru po 2. sve-

tovej vojne a ktorý v novej, ešte výbušnejšej podobe pretvára do našich dní. A tak monografia Karola Sorbyho predstavuje významné obohatenie našej historickej a politologickej literatúry a okrem špecialistov v daných oblastiach bez pochyb zaujme aj širšie odborné kruhy.

Ladislav Drozdík

VLADIMÍR GONĚC:

Od „malé Evropy“ k „veľké Evropě“.

Dějiny rozšiřování evropských společenství/ Evropské unie. 1. a 2. sv. Brno 2002. I. vydanie ISBN 80-210-3255-3

Integračné procesy v Európe v línii Spoločenstvo/únia sú už dnes dôveru vyvolávajúcou skutočnosťou. To v žiadnom prípade neznamená, že nie sme svedkami súčasne prebiehajúcich diferenciacných procesov. „Rozširovanie“ (Erwitlung, Élargissement, Enlargement) európskej integrácie (používa sa aj termín prehlbovanie) nie je aditívnou záležitosťou, má vplyv na celkový charakter integračného procesu. Samo prehlbovanie európskej integrácie sa chápe v užšom zmysle ako proces politického vyjednávania a v širšom zmysle ako komplex všetkých reálnych procesov (ekonomických, sociálnych atď.). Nie je na *standing ovation*, ak sa nevie, že prehlbovanie európskej integrácie má prednosť pred aktami rozširovania. Pravdaže, medzi europochybnosťami a jej nositeľmi a odporom k integrácii existuje ešte viacero stupňov voľnosti. Ale prehlbovanie európskej integrácie, jeho doterajšie dejiny ukazujú, že v tomto konsenze môžeme vidieť dlhodobú skúsenosť, že Spoločenstvo/únia sa musí na rozšírenie dobre pripraviť, musí sa vyvarovať improvizácii. Práve „vlny rozširovania“ názorne predstavujú aj diferenciacné momenty integračného procesu. To je práve proces, ktorý na vlastnej koži prežilo aj Slovensko. Jednotlivé krajiny sa výrazne líšili funkčnosťou právnych systémov, štátnou správou a pod. Preto je namieste otázka, ako takéto procesy, ktoré navyše pokračujú, postihnúť štruktúrované.

Je dôležité prekonávať jednostrannosti chronologického postupu a po prehľade „vln rozširovania“ sa zamerať na jednotlivé krajiny. „Mimoriadnym prípadom“ bola a je Veľká Británia ako krajina, ktorá mala spočiatku veľké predpoklady v reálnej pripravenosti, ale súčasne neprejavovala dostatok vôle na vstup. Napokon, Rakúsko ukazovalo aj vôľu na vstup aj pripravenosť, ale v dôsledku geopolitickej situácie, ktorá sa vytvorila po 2. svetovej vojne, dlho vstúpiť nemohlo. Švajčiarsko je zasa príkladom krajiny, ktorá je fakticky dobre pripravená, aj sa desaťročia akomoduje,

ale nemá dostatok vôle uplatniť rozhodnutie na vstup. Ďalším hlavolamom je európsky sever a jeho jednotlivé krajiny (vrátane Nórska s jeho vstupmi/nevstupmi), ďalej kauzy Írska a Grécka, krajiny Iberského polostrova, dlhodobé chystačky Turecka až napokon po „východné rozšírenie“.

Do prvej svetovej vojny sa idea európskej spolupráce a zjednocovania týkala konceptov upriamovaných na časti Európy. V medzivojnovom období sa významnými plánmi stali projekty zjednotenia celej Európy. Na prelome dvadsiatych a tridsiatych rokov motivovala politiku túžba oživiť ekonomiku. Vnímal sa však nerovnaký stupeň rozvoja jednotlivých krajín. Jeho prekonanie sa malo dosiahnuť fázovaním. Premýšľalo sa o regionálnej integrácii ukončenej celoeurópskou integráciou. Iným modelom malo byť združenie spočiatku niekoľkých krajín, ku ktorým by sa ostatné postupne pripájali. Tridsiate roky priniesli úvahy o zrelosti na integráciu. Druhá svetová vojna potom prišla s ideou intenzívnej potreby spočiatku urýchlenej hospodárskej obnovy nasledovanou ekonomickým zjednotením. Bolo však zrejmé, že niektoré krajiny na prelome vojny a mieru neboli dostatočne pripravené na integráciu. Otvorenou ostávala otázka kde začať. Odrazový bod sa naskytl po prejave W. Churchilla v Zürichu v roku 1946. Pri vytyčení cieľa vybudovať Spojené štáty európske Churchill reálne zdôraznil, že najprv treba začať urýchlene a po ďalšie, zjednocovací proces môžu rozbehnúť tie krajiny, ktoré majú na to vôľu a súčasne faktické schopnosti a danosti. Zo zjednocovacieho procesu tak boli vylúčené krajiny na východ od železnej opony. Pripravených vtedy bolo šesť krajín: Francúzsko, Taliansko, Nemecká spolková republika (vo vtedajších hraniciach), Belgicko, Holandsko a Luxembursko. Stratégická bola najmä nemecko-francúzska spolupráca a započatý proces nemecko-francúzskeho uzmierovania. Vstúpiť sa zdráhalo Holandsko, ak členom nebude Veľká Británia. V prípade Veľkej Británie sa najvýraznejšie prejavil nedostatok vôle. Schumanova deklarácia na rovine všeobecných úvah konštatovala, že Spoločenstvo uhlia a ocele je otvorené aj pre ďalšie štáty. „Parížska zmluva“, Zakladateľská zmluva Európskeho spoločenstva uhlia a ocele oboznamovala s možnosťou pre každý európsky štát uchádzať sa o pristúpenie k zmluve. Už vtedy sa hovorilo o pristúpení, nie o prijatí za riadneho člena. Ale objavil sa ďalší problém, pokiaľ ide o termín „každý európsky štát“. Interpretácia termínu sa viazala na členstvo v Rade Európy a presadil sa názor, že členstvo nemôže získať štát, ktorý nie je v Rade Európy. „Rímska zmluva“, Zakladateľská zmluva Európskeho hospodárskeho spoločenstva je už štruk-

túrovanejšia a operuje možnosťou žiadať o prijatie za člena Spoločenstva. Analogické ustanovenia, ktoré sa týkali žiadania o prijatie za člena Spoločenstva, mala aj Zakladateľská zmluva Európskeho spoločenstva pre atómovú energiu. Zmluva o EHS však dáva ešte možnosť vo verzii „pridružená“ (*association*). Len čo inštitúcie Európskeho hospodárskeho spoločenstva začali činnosť a začal narastať objem uplatňovaného európskeho práva, bolo zrejmé, že nové vstupy nebudú obyčajnou vecou. Rozdiskutovávalo sa zameranie pripravenosti kandidáta a dohodovali sa prechodné obdobia a časovo obmedzené výnimky. Hľadal sa vhodný stav vyrovnanosti medzi okamžitým a odloženým uplatňovaním „*aquis communautaire*“. Každá nová „vlna rozširovania“ bola dôkladnejšia a dlhšia. Z pristupovania sa stával, až sa stal proces. Prístupenie za riadneho a asociovaného člena nesmelo ohroziť fungovanie Spoločenstva ako celku. Z toho sa odvodzoval spôsob a metóda, že prehlbovanie Spoločenstva, t.j. intenzifikácia integračných mechanizmov, má prioritu pred rozširovaním členskej základne. Za ďalšie pravidlo sa stanovilo prístupové vyjednávanie, najmä preverovanie pripravenosti kandidáta. Jednotlivé krajiny boli takisto kategorizované. Napríklad, EHS stanovilo zásadu, že najbližšími partnermi sú krajiny vyspelých ekonomík. Menej vyspelé krajiny sa mohli uchádzať o zvláštnu formu pridruženia, ktorej záväzným završením by bolo prijatie za riadneho člena. Prvou krajinou, ktorej bol umožnený takýto postup, bolo Grécko. Tento postup však spôsoboval veľké ťažkosti neutrálnym štátom, ktoré sa neodvažovali zaviazat' k priamemu členstvu, aby ich neutralita nebola narušená. Ďalšiu kategorizáciu predstavovali rozdielne postoje orgánov EHS voči tým krajinám, ktorým išlo predovšetkým alebo iba o získanie obchodných výhod. Pre európske krajiny bola ako podmienka riadneho členstva, ale aj pridruženia, určená nevyhnutnosť demokratického štátneho zriadenia. Krajina, ktorá podmienku nespĺňala, sa mohla usilovať iba o obchodnú zmluvu s EHS. Pridružené členstvo bolo vrátené pôvodne zamýšľanému účelu, pridružovaniu mimoeurópskych rozvojových krajín. Prvé „prihlášky“, žiadosti o prijatie podali Veľká Británia, Írsko, Dánsko a Nórsko po viacerých odkladoch. Najmä rokovania a prístupový proces s Veľkou Britániou boli pre Európske spoločenstvá veľkým ponaučením. Ďalším tvrdým ponaučením bolo nórske zamietavé referendum. V takomto prostredí sa vytvárali predpoklady na neskoršie a aj súčasné koncepty „dvojrychlostnej Európy“. Po prvom, severnom rozšírení nasledovalo „južné rozšírenie“. Najmä Grécko paradoxne dokumentovalo, že Spoločenstvá si nezobrali ponaučenie z prvého rozšírenia. Grécko

si zvyklo nadmieru, že má zvláštne postavenie a nemusí podávať plnohodnotný výkon. Zdvojená fáza „južného rozšírenia“ priniesla najmä pre Španielsko a Portugalsko garancie pre domácu politickú stabilitu. Najviac na skúsenosti z gréckeho a britského príkladu asi doplatilo Turecko. Pred štvrtstoročím nebolo Turecko menej pripravené na vstup ako Grécko. Ďalšia vlna rozširovania prebehla v období, keď európske Spoločenstvá zavřšili proces dobudovania jednotného vnútorného trhu. O členstvo sa uchádzali Rakúsko, Švédsko a Fínsko, teda krajiny, ktoré mohli byť členmi už dávno predtým. Tieto krajiny ležali na hraniciach medzi Východom a Západom a museli dočkať pád „železnej opony“. Na prvý pohľad zreteľne vidieť, že s postupom času sa latka nárokov zvyšuje. Prvky dynamizácie sa neprejavovali iba v národnom rámci, ale intenzívne prekračovali hranice medzi západoeurópskymi štátmi. Medzičasom sa objavili nové problémy, napríklad životné prostredie, a tie sú riešiteľné opäť mechanizmami nadnárodnej spolupráce. Východné rozšírenie kladie otázku, kam až môže dôjsť rozširovanie integrovanej Európy? Historik V. Goněc hovorí o Janusovskej tvári Ruska, ktorej chýba jej reflexia pádu impéria. Po dokončení východného rozšírenia Európskej únie, ktoré bude hneď po Rumunsku a Bulharsku zahrňovať aj Turecko a Chorvátsko a po ňom aj ďalšie krajiny západného Balkánu, možno očakávať nové integračné procesy v smere Európska únia – Stredomorie. A kam pôjde Kanada, keď sa jej znepáči NAFTA, dodáva Goněc ďalšiu neľahkú otázku. Dodajme, že v tejto súvislosti sa vynára ešte mnoho iných problémov.

Jednou nohou vedľa Európy a nad Európou, či jednou nohou v Európe a súčasne chrbtom k Európe je Veľká Británia. Je to krajina, ktorá nevie, čo chce, okrem toho, že by chcela zostať supervelmocou, a ktorá nechápe, kde geograficky leží, pričom 33 kilometrov morskej úžiny je pre ňu rovnaká dĺžka ako vzdialenosť cez celý oceán. Aj takto cynicky, ale nie zlomyseľne možno charakterizovať politiku Veľkej Británie, postoje jej politickej špičky, ale aj verejnej mienky k „európskej idei“. Veľká Británia videla Európu až niekde „na piatom mieste“ vo svojich záujmoch. Uprednostňovala Commonwealth a v roku 1949 ešte dokázala zablokovať sľubne sa vyvíjajúcu novú organizáciu – Radu Európy. Vo vzťahu k Európe sa v Londýne hovorilo o koncepte obmedzenej viazanosti, resp. obmedzeného ručenia. Najmä k Francúzsku sa správala ako k staršiemu bratovi. Francúzske politické myslenie pochopilo skôr, že štáty kontinentálnej Európy sa stali „malými štátmi“. Oliver Harvey, vtedajší britský veľvyslanec v Paríži, s ľahkou iróniou komentoval rozdiel takto: „Išlo okrem iného

o veľké nedorozumenie, o konkrétny výraz príznačného rozporu medzi francúzskym karteziánizmom a britským empirizmom...“ Ako supervelmoc viedla Veľká Británia totiž politiku „zo dňa na deň“. Čo sa momentálne práve teraz chápe ako výhodné pre britské záujmy, to sa bude presadzovať. Žiadne dlhodobejšie koncepcie nie sú žiaduce, jednak by boli nadbytočné, jednak by príliš zväzovali ruky. Ďalším príznačným rysom britskej politiky bolo nechať veciam voľný priebeh. V takom prípade britské záujmy nebudú ohrozené, pretože ostatní si to nedovolia. Ale stalo sa, že britská politika nedokázala zreflektovať originalitu Schumanovho (Monnetovho) plánu a premámila niekoľko možností. Je pozoruhodné, že dokonca nielen britskí politici, ale ani ekonómovia nepostrehli, kam smeruje vývoj svetovej ekonomiky. Po 2. svetovej vojne najrozvinutejšie krajiny sveta stavili na expanzívny hospodársky rast a súčasne rast obchodnej výmeny medzi sebou. Napokon, ale predsa len, sa Veľká Británia stala riadnym členom *de iure* a hosťujúcim členom vlastným správaním. Za megafónovej diplomacie M. Thatcherovej sa Británia stala najpomalšou loďou konvoja. Aj Blairova vláda je k prehĺbovaniu európskej integrácie skôr zdržanlivá. Ako brzda sa Británia najviac prejavuje v bezpečnostnej a obrannej politike Európskej únie. Všeličo sa môže ešte prihodiť, napríklad účasť Veľkej Británie v integračnom zoskupení po anglicky hovoriacich krajinách pod vedením USA. Ale aj pre USA by pravdepodobne bola dôležitejšia účasť Veľkej Británie v Európskej únii.

Rakúsko, alebo malý štát v strednej Európe, ktorý nechce žiť vytlačený na okraj Európy ani zostať limitovaný zväzom mimoeurópskych mocností. Naš sused, ktorý bol až do roku 1955 limitovaný okupačnými štatútmi a najmä sovietskym diktátom. V záujme garancie úspešného „úteku na Západ“ volili rakúski politici taktiku inšpirovať sa modelom švajčiarskej neutrality. Rakúsko sa usilovalo o takú formu prepojenia s Európskymi spoločenstvami, ktorá bude plne rešpektovať zvláštny štatút Rakúska ako neutrálnej krajiny. Rakúsko sa napríklad podarilo včleniť do Rímskej zmluvy návrh na vytvorenie veľkej európskej zóny voľného obchodu ako nástroj dynamizácie európskej ekonomiky. Je pozoruhodné, ako sa Rakúsko v otázke vstupu prepracovalo z pozície „byť takmer členom“ do polohy riadneho člena. Definitívne hodnotenie Komisie („avis“) prinieslo záver, ktorý obsahoval fakticky dosiahnutú mieru hospodárskej integrácie. Bolo zdôraznené, že žiaden uchádzač o členstvo dovtedy nedosahoval také vysoké parametre. Hneď po vstupe sa Rakúsko zaradilo medzi čistých platcov, ktorí odvádzajú do rozpočtu

viac, ako dostávajú. Tento údaj však v žiadnom prípade nemožno chápať ako znevýhodnenie Rakúska. Ide o obyčajnú účtovnú metódu, konvenciu. Iná metódika by poskytla iné čísla. Funguje mechanizmus, že vyspelejšie ekonomiky majú vyšší priamy obchodný a finančný profit zo samotného fungovania integračného zoskupenia. Preto Rakúsko ochotne nasledovalo príklad Nemecka a zaradilo sa medzi „čistých platcov“. Vstup znamenal pre Rakúsko znovunájdenie identity a sebedovomia v európskom priestore. Viac ako poučné pre Slovensko i Česko.

Švajčiarsko, alebo ako pravzor Európy, so sídlom na streche Európy, je zmietané obavami zostúpiť ku svojim susedom. Samotní švajčiarski intelektuáli už za 2. svetovej vojny patrili medzi kľúčových tvorcov konceptov na povojnové usporiadanie Európy. Bezprostredne v povojnovom období sa zapájali do množstva organizácií typu Európska parlamentná únia, Európske hnutie, Európska rada bdelosti etc. Predsedom Európskeho hnutia bol švajčiarsky filozof Denis de Rougemont, práve on inicioval rozvoj novo poňatých európskych štúdií, zakladal Collège d'Europe v Bruggách ako prvú vzdelávaciu inštitúciu v európskych štúdiách vôbec. Diskutovalo sa o otázke švajčiarskej neutrality, ktorá sa po vstupe do zjednotenej Európy stane bezpredmetnou a súčasne bude naplnená. Švajčiarska ekonomika sa dlhodobo vyznačovala výraznou mierou monopolizácie. Okrem toho fungoval silný agrárnický kartel, ktorého súčasťou sa stali dotácie domácim producentom, inde ani porovnateľne nebyvalé. Vo Švajčiarsku sídlia mamutie nadnárodné koncerny. Svoju úlohu v tomto smere zohráva tradične silný finančný sektor a bankovníctvo. Spočiatku Švajčiari rozvíjali obchod s krajinami „šestky“. Dôležitú úlohu mal tranzit. Spočiatku švajčiarska Spolková rada odpovedala na výzvu vlády Francúzska a Veľkej Británie k účasti na pripravovaných rozhovoroch pri formovaní Organizácie pre európsku hospodársku spoluprácu (OEEC). Spolková rada vyslovila tri základné politické princípy pre rokovanie Švajčiarska v povojnovej Európe: žiadna zmena v doterajšej politike neutrality. Udržanie hospodársko-politickej autonómie Švajčiarska. Udržanie obchodnopolitickej autonómie Švajčiarska. Švajčiari pocítili tvrdo vznik EHS, ale za zmienku stojí mimoriadne prezieravá aktivita politiky a politikov. Pokus o pridružené členstvo však skrachoval a pozíciu Švajčiarska charakterizuje Gonč prirorovaním: „znovu introvertom“. Ale všeobecne sa Švajčiarsko usilovalo o vzájomnú rovnováhu práv a povinností v budúcej dohode s európskymi spoločenstvami. Aj v tejto pozícii si však chcelo Švajčiarsko zachovať schopnosť podržať neutralitnú politiku. Začiatkom

sedemdesiatych rokov podpísali Švajčiari zmluvu s EHS a s Európskym spoločenstvom uhlia a ocele o voľnom obchode, doplnenú tzv. evolutívnou klauzulou s možnosťou dohadovať v budúcnosti spoluprácu v ďalších odboroch. Prezieravosť švajčiarskej politiky bola nasmerovaná na intenzívnu spoluprácu s Európskymi spoločenstvami v oblasti vedy a výskumu. Stačí spomenúť CERN – Európske stredisko pre jadrový výskum, program COST – Európska spolupráca v odbore vedeckého a technického výskumu. V roku 1985 sa začal program EUREKA na podporu špičkových technológií. Veľmi dôležitú úlohu zohrala pre Švajčiarsko spolupráca s Európskymi spoločenstvami v oblasti technických noriem, stali sa spoluzakladajúcim členom CEN – Európskeho výboru pre normalizáciu. Zásadným krokom bolo založenie Európskej organizácie pre patenty a následne vytvorenie Európskeho výboru pre elektrotechnickú normalizáciu CENELEC. Veľmi kľukatý je vývoj švajčiarskej verejnej mienky. Všeobecne sa prejavuje pomerne veľká zdržanlivosť voči medzinárodným organizáciám. Až v roku 2002 konečne v ústavnom referende rozhodli o vstupe Švajčiarska do OSN. Referendum však prešlo „o chlp“, iba 54,6 % pri tesnej ústavnej väčšine kantónov. Vízia vrcholných švajčiarskych štátnych orgánov je taká, že najlepšou formou švajčiarskeho prepojenia je model, ktorý priniesie čo najužšiu praktickú súčinnosť, zároveň však v rovine kompetencií by maximum priamych rozhodovacích právomocí zostalo naďalej švajčiarskym orgánom. Vo Švajčiarsku je „európsky problém“ predovšetkým vnútorným problémom krajiny a to najmä v kultúrnej rovine. Manifestuje sa v emóciách, vecné diskusie sú viac-menej obmedzené. Švajčiarska politika bude musieť asi iba ešte vytvoriť nejaký nový systém vyvažovania záujmov, aby sa trecie plochy v integračných krokoch k Európskej únii zúžili a prístupenie sa podarilo. Kľúčovým problémom pre vstup Švajčiarska sa stali práve princípy priamej demokracie. Veľký rozdiel je v politickom mechanizme Švajčiarska a Veľkej Británie. Kým švajčiarsky systém ťažkosti signalizuje dopredu, britský systém ťažkosti kamufluje, a tým zaťažuje, priam rozvracia Európske spoločenstvo ako celok.

Ďalšou témou je dilema severu, či môže byť funkčnou súčasťou Európy, alebo či je špecifickým kvázikontinentom. Najmä pre slovenskú politológiu je to vďačná oblasť výskumu. Dánsko, Švédsko, Fínsko a Nórsko ponúkli ohromnú varietu tém, ako zvládať problémy. Z mnohých pripomeňme fenomén neutrality, ktorý v severskom priestore získal pozoruhodnú podobu. (To uvádzam na margo našich nedokončených a zbytočne zideologizovaných diskusií o neutra-

lite.) Írsko sa chopilo príležitosti vystúpiť z britského tieňa a pokúsilo sa založiť tradíciu „keltského tigra“. Podrobne rozobraný príklad Iberského polostrova je posunom a pre našu politiku príkladom, ako s nebyvalou odvahou hovoriť o návrate Ibérie z Latinskej Ameriky do Európy po dvesto rokoch. Turecko a otázka, či za železnou oponou ešte Európa zostala, je exkurzom k neukončenému procesu. Žiada sa zdôrazniť najmä posledná veta. Vstupom desiatich krajín sa nič neskončilo, všetko sa iba začína, zdá sa, že rad prekvapení v súvislosti so sebareflexiou nás ešte iba čaká. Export politického cynizmu, ktorého svedkami sme na slovenskej politickej scéne po vstupe do Európskej únie, zrejme na reakciu ešte iba čaká. Spoliehať sa na zhovievavosť v tomto prípade nebudeme môcť. Možno to súvisí s varovaním brnianskeho historika, že v priestore strednej Európy za železnou oponou sme boli svedkami reštaurácie stavovského systému. Syndrómu sme sa však, ako sa zdá, doteraz nezbavili.

Slovensko si na pobyt v Európskej únii zatiaľ ešte nezvyklo. Výplývajú to z výskumu, ktorý na objednávku Ústavu politických vied SAV uskutočnil Odbor mediálneho výskumu SRO *Názory slovenskej verejnosti na vybrané otázky Európskej únie*, ktorý je súčasťou štátneho programu výskumu a vývoja *Ideové zdroje a línie slovenskej politiky*. Reprezentatívny výskum sa konal v októbri 2004. Ale pre vyše polovicu Slovákov sa podľa výskumu nič nezmenilo. Pre štvrtinu sa kvalita života zhoršila a pre deväť percent zlepšila. Rovnaká zostala pre 64 % opýtaných. Takmer tri štvrtiny respondentov považujú rozhodnutie vstupu Slovenskej republiky do Európskej únie za správne. Iba 15 percent považuje tento krok za nesprávny. Zaujímavým zistením je posun verejnej mienky vo vzťahu k schváleniu textu ústavnej zmluvy Európskej únie, ktorá bude platiť v Slovenskej republike. Kým v júni 2004 sa vyslovilo za referendum 30 % respondentov, v októbri to už bolo 42 %. Vyrovnané skóre zistil výskum v otázke o tom, ako europoslanci zastupujúci Slovensko v Európskej únii obhajujú národné záujmy Slovenskej republiky. Pre 44 percent opýtaných sú zárukou a pre takmer rovnaký počet respondentov nie sú zárukou. Verejnosť si najviac pamätá z mien europoslancov Moniku Beňovú (46 %), nasledovanú Sergejom Kozlíkom (23 %) a Petrom Šťastným (17 %).

Pozoruhodnú priekopnícku prácu Vladimíra Göněča budú môcť okrem vedeckých pracovníkov, študentov a pedagógov z oblasti histórie, politológie, európskych štúdií využiť všetci, ktorí sa zaoberajú teoretickými i praktickými otázkami európskej integrácie

Jozef Lysý

PAVOL DINKA:

Slovenské masmédiá – metódy manipulácie *Politologický odbor Matice slovenskej: Bratislava, 2008. 293 s., ISBN 978-80-8061-328-0*

Koncom minulého roka vydal Politologický odbor Matice slovenskej knihu z autorského pera dlhoročného masmediálneho analytika Pavla Dinku. Kniha sa svojim žánrom nachádza na pomedzí literatúry faktu a odbornej teoreticko-empirickej analýzy. Autor si zvolil esejistický štýl spracovania témy, no zaoberá sa problematikou prínosnou najmä z politologického hľadiska. Kniha poukazuje na politickú funkciu masmédií pôsobiacich na Slovensku, pričom, ako vyplýva už z podnázvu, neopomína ani problematiku manipulácie s informáciami, ktorej sa masmédiá dopúšťajú ako subjekty pôsobiace v rámci politického procesu. Robí to jednak prostredníctvom obsahovej analýzy masmediálnych produktov, inštitucionálnej analýzy zameranej na politické väzby masmédií najmä v rovine personálnej a v rovine vlastníckych vzťahov, ako aj teoretickým zasadením fungovania masmediálneho systému na Slovensku do širšieho inštitucionálneho kontextu a odkazmi na výpovede tak teoretikov, ako aj účastníkov masmediálneho procesu. Obsah knihy nesie aj citeľný normatívny prvok.

Prvá kapitola knihy podáva všeobecný obraz charakteru masových médií v modernej spoločnosti a ich vzťah k politike a sociálnej sfére. Druhá kapitola s trochu poetickým názvom „Tvárna žurnalistická duša“ čitateľa uvádza do politického kontextu na Slovensku pôsobiacich masových médií, a je do značnej miery zameraná na problematiku (mediálneho) pôsobenia „Washingtonských“ mimovládnych (alebo, ako naznačuje autor, skôr „mimo“ vládnych) organizácií. V rámci nasledujúcej kapitoly nás autor z pohľadu praktika oboznamuje s prácou televízie a so zákutiami tvorby televíznych správ. Štvrtá až siedma kapitola knihy sú zamerané na analýzu činnosti štyroch hlavných televízií: STV, Markízy, TV Joj a televízie TA 3. Autor identifikuje viaceré politické vplyvy a väzby, ktoré pôsobia na tieto televízne stanice. Najmä v prípade troch posledne menovaných TV staníc sa autor zameriava predovšetkým na vlastnícke vzťahy v pozadí týchto subjektov a politické väzby z nich vyplývajúce, z toho istého uhla pohľadu sa pozerá aj na vedenie týchto staníc... Ďalej je to hlavne analýza masmediálneho pôsobenia týchto subjektov a jeho politického obsahu. Ôsma kapitola („Hodme rukavicu televíznej manipulácii!“) nesie normatívny odkaz, ktorý nadväzuje na obsah predchádzajúcich kapitol. V poradí deviatá kapitola knihy nám podáva stručný úvod do problematiky rozhlasu ako špeci-

fického druhu masového média. Desiata kapitola sa zaoberá politickým i nepolitickým vývojom Slovenského rozhlasu za posledné roky. Jedenásta kapitola analyzuje zo zhodného uhla pohľadu komerčné rádiá. Nasledujúce tri kapitoly knihy sú venované slovenskej tlači. Poňatie problematiky a analytický prístup je podobný ako v prípade televízií a rozhlasových staníc. Kapitoly pätnásť a šestnásť sa venujú postojom slovenskej tlače k tzv. tlačovému zákonu. Sedemnásť kapitola, venovaná problematike reklamy a manipulácie prostredníctvom nej, je zameraná na výpočet reklamných trikov uplatňovaných tak v oblasti politickej, ako aj nepolitickej reklamy. Posledné dve kapitoly knihy („Vízie masmediálnej manipulácie“ a „Všetci vo svete klamú“) sú vlastne autorským upozornením na problém neustáleho rozvoja metód masmediálnej manipulácie, ako súčasť všeobecného rozvoja masmediálnych technológií. Tento fakt je celkom logicky spojený s ustavičným zvyšovaním politického významu, a následne, politických funkcií masmédií, a teda aj prepojenia sveta politiky a sveta médií, ktoré, ako možno čítať i v riadkoch Dinkovej knihy, sú už beztak pomerne úzko prepojené...

Hoci Dinkovu knihu vydal Politologický odbor Matice slovenskej, práci možno z politologického hľadiska vyčítať niekoľko nedostatkov, spadajúcich na vrub hlavne esejistickému štýlu, ktorý si autor pri písaní práce vybral, ako aj šírke záberu témy. Jedným z nedostatkov je, že pri obsahovej analýze materiálov vychádza prakticky výlučne len z rozboru niekoľkých typických, alebo najsalientnejších prípadov, ktoré indikujú politickú orientáciu, prípadne politické ciele daného masmédiá. I keď väčšina týchto príkladov má pomerne jednoznačnú vypovedaciu hodnotu, neposkytuje natoľko širokú empirickú základňu, ako by pravdepodobne bolo možné a do istej miery azda aj žiaduce. Doplnujúce empirické údaje – napríklad informácie o tom, že dané masmédiu prezentuje kritické postoje iba voči niektorým politickým subjektom, avšak nie voči ostatným – sú v texte zastúpené len v malej miere. Pričom autor explicitne neodkazuje na príslušnú empirickú analýzu a jej výsledky, resp. robí tak len vo veľmi strohej podobe: fakt ktorý je výsledkom analýzy materiálov, proste konštatuje. Keďže na základe metodológie a použitej literatúry vieme, že autor vychádza z analýzy vybraných masmédií, môžeme predpokladať, resp. vieme, že takúto analýzu urobil. V texte knihy by však o nej mohla byť podrobnejšia zmienka, i napriek tomu, že ide o text písaný esejistickým štýlom. V texte sa do istej miery prelínajú jednotlivé roviny analýzy (napr. analýza samotnej politickej činnosti a analýza politických väzieb masmédií, ktoré v pozadí tejto činnosti stoja),

čo však možno takisto pripísať zvolenému štýlu literárneho spracovania. Autorovi možno tiež vytknúť, že tému inštitucionálnych väzieb masmédií na oblasť politiky síce načal, no nielen nevyčerpal, ale v niektorých aspektoch ani nenaznačil isté významné politické inštitucionálne väzby analyzovaného masmediálneho systému. Týka sa to predovšetkým inštitucionálnych (hl. vlastníckych) väzieb na západné masmediálne koncerny, a väzby týchto masmediálnych koncernov na štátne elity, ktoré sú na Západe pomerne všeobecne známe. Platí to tiež, pokiaľ ide o dôslednejší opis inštitucionálnych väzieb masmédií na iné prvky politického systému. Knihe teda celkovo možno vyčítať najmä to, že funkcionálnu analýzu (obsahovú analýzu masmediálnych produktov) nevyčerpáva, pričom v ešte väčšej miere tento nedostatok platí na oblasť inštitucionálnej analýzy. Aj keď v knihe načína viacero problémov, ktoré analyticky nevyčerpáva, poskytuje viaceré zaujímavé informácie, okrem iného, aj pokiaľ ide o funkcionálne prepojenie MVO a masmédií, niektoré vlastnícke vzťahy v pozadí masmediálneho systému, ale tiež zaujímavé informácie z masmediálnej praxe (napr. existenciu redakčných „čiernych a bielych zoznamov“), a poukazuje i na niektoré všeobecné princípy, uplatniteľné v procese politickej manipulácie realizovanej prostredníctvom masmédií, a to hlavne na úrovni práce redakcie.

Napriek uvedeným výhradám táto kniha poskytuje informácie, ktoré majú relevantnú vypovedaciu hodnotu o opisovanom jave – o politickej orientácii masmédií a z nej vyplývajúcej snahe podsúvať recipientom také informácie, ktoré sú určitým spôsobom politicky orientované. Nedostatky tejto knihy možno ospravedlniť nielen šírkou jej záberu a voľbou literárneho štýlu, ale aj tým, že je jednou z prvých „lastovičiek“, pokiaľ ide o populárno-odborné, empirické, ale aj spoločenské, diskurzívne spracovanie, inak závažnej a odborne i spoločensky relevantnej témy politickej orientácie masmédií pôsobiacich na Slovensku. Autor sa ako „prvolezec“ (či jeden z prvolezcov) snaží zahrnúť pomerne široký rozsah problémov súvisiacich s otázkou politickej orientácie a funkcie masmédií. To ho objektívne obmedzuje v štýle písania práce a má čiastočne za následok i spomínané nedostatky. Napriek výhradám tento prístup možno pova-

žovať za – do istej miery – opodstatnený. Masmediálny systém je súčasťou (a v istom zmysle veľmi podstatnou súčasťou) politického systému či systému moci v modernej spoločnosti. Politická veda z toho dôvodu neponíma a ani nemôže ponímať masmédiá ako politicky neutrálne subjekty – jednak preto, že a priori nemôže existovať politicky neutrálny politický subjekt, jednak preto, že masmédiá preukázateľne, ako bolo viackrát dokázané, politicky neutrálne nie sú. O tejto skutočnosti vypovedá jednak funkcionálna analýza masmediálnych obsahov, jednak analýza inštitucionálnych väzieb masmédií (masmediálnych systémov) a politických elit či sféry „politiky“. Fakt celkom nespornej politickej funkcie, a od nej sa odvíjajúcej určitej politickej orientácie hlavne tzv. „mienkotvorných“ masmédií, je v „štandardných“ politických systémoch súčasťou odborného, i verejného diskurzu: Je bežné otvorene definovať politickú orientáciu subjektov pôsobiacich v politickom procese – tak masmédií, ako i strán. V našich podmienkach sa tak z rôznych dôvodov zatiaľ nestalo. Prichádzame tým, na odbornej úrovni, o možnosť analyzovať jeden z podstatných prvkov politického systému a procesu, a tak vlastne aj o možnosť skúmať politický systém a proces v jeho komplexnosti... Na úrovni „neodbornej“ tým však prichádzame pravdepodobne o viac... Dinkova kniha, aj keď jej je, ako viac-menej populárno-náučnému textu, možné z čisto odborného hľadiska vyčítať niektoré nedostatky, otvára tému, ktorá bola, či už to chceme, alebo nechceme priznať, dosiaľ tabuizovaná. A nie je to pritom stav, ktorý by bol z odborného, ale ani zo spoločenského hľadiska uspokojivý. Dinka poukazuje na málo sporný fakt – fakt politickej orientácie slovenských masmédií. Prítom ponecháva nevyčerpaný rad otázok, súvisiacich s ich inštitucionálnymi (majetkovými, organizačnými, politickými a geopolitickými) i funkcionálnymi (spočívajúcimi v ich politicko-ideologickej funkcii) väzbami, ako aj značný priestor na širšiu a hlbšiu obsahovú analýzu masmediálnych produktov. Práve v tomto smere je však pravdepodobne hlavný prínos jeho knihy.

Karol Krpala

Post-Soviet publicity: Belarus, Ukraine. A collection of scientific papers under the editorship of M. Sokolova, V. Furs. – Vilnius: EHU, 2008. – 224 pp.

© The European Humanities University, 2008

УДК 316.3(476+477)

ББК 60.56(4Бел+4Укр)

П63

ISBN 978-9955-773-14-6.

Internet version:

<http://belintellectuals.lgb.ru/library/book/107/>.

This book focuses on post-Soviet public sphere specificity in Belarus and Ukraine. It is a collection of scientific papers of Belarusian and Ukrainian authors published by The European Humanities University last year under the international research project «Social transformations in the Border region– Belarus, Ukraine, Moldova» (supported by Carnegie Corporation of New York). The main subject of the research is represented by various aspects of publicity in post-Soviet contexts: public sphere in the structure and dynamics of post-Soviet societies, publicity and politics, public sphere mediatisation (mass-media, www), political implications of art publicity, etc. In general the main issue of the collection can be indicated as a *role of public and publicity situations in power realization in post-Soviet Ukraine and Belarus*.

Though, first of all, the book is aimed at specialists: philosophers, political scientists, sociologists, it undoubtedly can be rather interesting and useful for a wide audience interested in problems of post-socialistic development. In our opinion, this can be determined by the following reasons. First of all, the articles present alternative (and at the same time different) points of view to the official (state) position. Secondly, the authors don't confine themselves to theoretical discourses (which, it should be noted, are on the highest methodological level), but also apply them to a wide range of factual information concerning the most acute topics of both states. Finally, in the third place, the collection touches such not enough developed in Belarusian and Ukrainian humanitaristics topics as mediatisation of a political discourse, formation and dynamics of socio-political media-texts, Internet space as a new dimension of political life in the society.

Undoubtedly, the most successful points of the issue are initially mentioned key aspects which open a prospect of adequate study of post-Soviet publicity.¹ They are avoidance of excessive theorization (that would once and for all determine what is public-

ity “in actual fact”) and hyper-politicization of a publicity phenomenon; the necessity for permanent and laborious groundwork of a special social knowledge register, that would make public reflectivity possible; recognition of a role of intellectuals (social scientists and analysts) in these processes. The authors of the works included in this publication suggest their own conceptualizations in accordance with the chosen aspects of the publicity phenomenon thematisation. “Disciplinary modes” of the consideration also differ: socio-philosophic and sociological approaches, an analysis in perspective of a “discourse reviewing”, expert and journalistic self-reflection are presented in the book. Obvious fragmentariness of the book can be explained by multidimensionality and a non-integrable character of post-Soviet publicity. However, all the authors agree on indicating the key tendency of social publicity formation: if public sphere was the means of transposition of ready-made senses and solutions in the Middle Ages, and ever since the formation of new European society it has become the means of the society control over the authority, then at present it is becoming more and more the means of the authority control over the society.² We should note sequentially the most significant, to our mind, ideas of the collection of a conceptually-theoretical and concrete-analytical character.

The description of the essence and the analytical possibility of a modern Ukrainian and Belarusian discourse about politics and also the description of its different forms is based on the following statements mentioned in the articles of the collection:

1. acknowledgement of the obvious difficulty in the course of the analysis of a present situation in Belarus and Ukraine, when the definition of this situation – “post-Soviet” and “transitive” – is ambiguous and self-contradictory. For example, the most frequent variants of such definition – “transition societies” and “parts of the post-Soviet area” – represent obvious ideologemes as the first definition assumes a recognition of the decisive victory of capitalism and liberal democracy that is of world-historic importance and the second one is a similarity of the further historical destiny of the former USSR republics after the collapse of the Soviet Union¹. Therefore, the interpretation and explanation of social dynamics in exogenous prospect, i.e. as a result of territorially-state reflection and assignment of global conjunctures, are the optimal for correct study of the research problem. Against this background, for example, the formation

¹ FURS, V.: Introduction: Transformations of publicity and a post-Soviet situation, p. 20.

of closed and self-sufficient social landscape named “the Republic of Belarus” appears as a local answer of the authoritarian state to risks of globalization. And it is ideologically justified as “an individual way of development of the Republic of Belarus”² when a nation-state limits social space by its own boundaries, shuts itself in. Likewise only totalitarian utopia has been destructed in the course of historical transformations in post-Soviet Ukraine (as, however, and in other post-Soviet republics). But totalitarian deformation of sociality has completely kept its influence, and people continue to live in a net effect of factors totalitarian by origin³;

2. *efficiency substantiation of a publicity concept application to realias of a Post-Soviet situation.* “Basic” methodological and conceptual definitions and transcription of a key opposition *public/private* by I.Kant, H.Arendt, J.Habermas, N.Fraser, etc. are indicated in the introduction of the collection. Having designated basic genesis milestones of understanding the given problem in European humanitaristics, the author suggests to represent *public sphere of the society as a covering variety of non-equipollent and unequal publics*⁴ that is especially topical for modern (“multicultural”) societies, all the more including a new measurement of public sphere, appearing thanks to the development of computer-mediated communication. The author proves a thesis that the scrutiny of new socio-political realias (in particular, the strengthening of internal heterogeneity of the society, electronic mediation of public communication and the development of transnational measurement of social life) helps to avoid publicity perception in modern societies in perspective of degradation and decline. Therefore, such prospect specified as the replacement of active, educated and judiciary public by the consumer and unpretentious “masses”, as the replacement of a rational discourse by advertising suggestion and Pr-technologies, as the disappearance of traditional public spaces in a modern city, etc., demands a revision of the conceptual framework that helps us to comprehend social existence of publicity. Thereupon, from the author’s point of view, it is reasonable to replace a nostalgic concept of (rational) “public opinion” by a more capacious and multidimensional concept of “*the social imaginary*”⁵ as

a “world creation”: it is the social imaginary, which gives practices and institutes a specific value, defines original “world” of this or that society;

3. the existence of *social ambivalence* and *post-totalitarian quasi-publicity* on the post Soviet territory. The phenomenon of ambivalent sociality means permanent coexistence of two realities: visible and hidden, when two social fields co-exist as parallel worlds: a visible reality of legal affairs, relations, standards – and a hidden reality of a different by nature field of interactions and social dynamics⁶. The first one covers all forms of life, relations, standards which are of legal status, subordinated to official institutions on a basis of law, in general, publicly recognized, another one – positions and relations based on possibilities of influence which become property of a person, his symbolical and social capital. Primacy and a defining character of the hidden (i.e. incorporated) sociality as to the visible one makes the society not well-established, vulnerable, of little use for productive self-determination and dynamical self-development. And it transforms public sphere into a simulative and ideology-driven quasi-product of a post-totalitarian sample;

4. obvious *primitiveness of official media texts* (and also their striking ideological basis, especially typical for Belarusian media space that allows to compare “the level of state Belarusian media texts to a wall newspaper texts level, when there is practically no professional distance between communicators and their audience”⁷). And also *underdevelopment of WWW as political public sphere, underestimation of on-line journalism and technically limited understanding of www possibilities by politicians*⁸, though asymmetric and disperse communication (blogs, forums, discussions in on-line communities, on-line information resources) are the only effective ones today. Unliberal and patriarchal culture of political leaders doesn’t allow them to see the potential of decentralized, individualized communication, the potential of new www as political public sphere of “democratic subculture” and new forms of the “existence in freedom” integrated in new technologies. As a result, www space, for the post-Soviet area in whole and post-Soviet political publicity in particular, hasn’t not become neither a sphere of democratic

² Anatoly Ermolenko. Public discourse as a factor of social integration in the modern society, p. 31

³ Vladimir Furs. Introduction: Transformations of publicity and a post-Soviet situation, p. 17.

⁴ Ib.

⁵ Sergey Proleev, Victoria Shamray. A phenomenon of

a clannish-corporate society, p. 49.

⁶ Vladimir Furs. Introduction: Transformations of publicity and a post-Soviet situation, p.11.

⁷ Ib., p. 15.

⁸ Sergey Proleev, Victoria Shamray. The phenomenon of a clannish-corporate society, p. 50.

public deliberation, nor a place of discursive struggle between dominating and oppositional (“excluded”) discourses, despite a good deal of on-line political, media, etc. projects. In effect, it represents a set of isolated from citizens and each other web “sites”⁹;

5. facts of ignoring of *state policy institutional aspects* and *overemphasizing the personality factor* within the frame of a «personality-centered» matrix of public conscience, when *politics is understood as a dynamic process of personal opposition*, sui generis “image agon” of several (Ukraine) or one (Belarus) charismatic leaders and members of their teams.¹⁰ The experience of socialist construction in the former USSR has resulted inter alia to two remarkable phenomena. The first one is *a transformation of citizens to “state’s clients”* with inevitable competition and individualistic “atomization” of the domestic (Soviet and post-Soviet) society, absence of belief in efficiency of solidary efforts, sui generis “*a mistrust presumption to the Other*”, notably to the one with whom relations fail to become “personal” and emotional. Though “the Other of the inner circle”: a member of a family, a relative, a godfather, a matchmaker, a friend, a neighbour, a schoolmate, an acquaintance, etc. is vice-versa the one with whom it is possible to establish relations of mutual support, partnership and cooperation. Secondly, it is *de-economization and intimisation of private life*. Personified perception of events in public sphere of present-day Ukraine and Belarus have transformed politics to a never-ending “soap opera” of personal relations with the participation of the “narrow circle”. Politicians increasingly resort to a melodramatic description of their own feelings instead of explaining what is going on in this or that government sphere and offering thereafter their own “know-how” for solving social problems. The most radical consequence of “private” logic of policy perception is the understanding of a state as a big family. “The government is as a family ...”, expressed an idea the Ukrainian president Viktor Yushchenko in the interview to one of the Ukrainian TV channels in spring 2005.¹¹ So, the head of state is the father of a family (the former Ukrainian president L.Kuchma was exactly called “papa” (dad) in the “inner circle”, and also the Belarusian president A. Lukashenko has been named “Batska” (colloquial for ‘father’) for more than ten years). And the main

function of such a family is the guardianship over its “small” members. In other words, citizens of post-Soviet states extrapolate well-known to them logic of private relations to publicly-political sphere, i.e. publicly-political life of the society is interpreted in the light of personified and private relationship. Simultaneously, a public «discourse about politics» represents mostly narrow-minded discussions about virtues and shortcomings of the narrow circle of “public people” instead of permanent critical and reasoned discussions of national issues.¹² It means that Stalin’s slogan “Human resources solve all!” is not only still effective for the post-Soviet space, but also has *finally* solved the question once raised by K.Popper: “How to establish government institutions which would work effectively even if they were headed by devils?” (i.e. searching “new personalities” instead of finding out new ideas and approaches to national problem solving” is still a topical issue). Personification of events understanding in public sphere has also resulted in refusal of a critically-rational discussion of state-political issues in favour of emotional attitude to “charismatic leaders”. People either put absolute “trust” in politicians or “don’t trust” them at all without taking the trouble to analyze critically some of their decisions.

The critical analysis of the present situation in Belarus and Ukraine offered by the authors of the articles in the context of above-mentioned theoretical points is extremely interesting and felicitous. The attempts of *socio-political cosmology* rearrangement in Belarus should be specially admitted. According to the researchers, they include such points as: *Belarusian public sphere of “chesnasti”* (honesty) and *inversive* (in relation to official) *socio-political cosmology of the Belarusian democratic opposition*¹³, *a polyphonic (ambivalent, disordered and self-contradictory) ideological interdiscourse of the state leader* (resulting in bounds shift of a private and public discourse in official Belarusian media texts, and in the pressing need for the state ideology formation, that would regulate a vague and chaotic politically-discursive field of the Belarusian president)¹⁴, *an autonomous and isolated (incommunicative) character of a Belarusian cyberspace segment* which has still not become an effective platform for interactive authorities (and certain politicians)-citizens communication, that is why “the translation of public opinion into political decisions

⁹ Veronica Furs. Public and private in Belarussian socio-political media discourse, p. 136.

¹⁰ Marina Sokolova. WWW as political public sphere. p.104

¹¹ Ib., p. 108.

¹² Roman Kobets. «Intimisation of publicity» – a post-Soviet way of politics «uncharming» in Ukraine, p. 83.

¹³ Ib., p. 87.

¹⁴ Ib., p.82.

via new communication technologies is in the lap of the future in Belarus”¹⁵, *a ternary mass-media system* (official/state – oppositional/sponsoring – independent/ self-sufficient mass-media) and *a ternary system of publicity* (or readers categories of corresponding media texts)¹⁶, *officially-oppositional “doublethink” of mid-level research bureaucracy* (Belarusian intellectuals (?)), that concentrate the most competent scientific brainpower¹⁷, etc.

The statement and the analysis of *a clannish-corporate society phenomenon in Ukraine* is also interesting and thorough. It is characterized by its inevitable *latent corporate networks and quasi-publicity*, dichotomy *“declarative (visible) sociality / latent (invisible) sociality”*, *ambivalent sociality*¹⁸, and also by *a simulation and potential model of political publicity*, *“Maidan”* (a civic “tents protest action” that was held at central maidan (“the square” in Ukrainian) of Kiev) *as a metaphor for a new free public space*¹⁹ and *“publicity intimisation”* as total *“psychologisation” of a public discourse about the authority*²⁰, when psychologists become main experts in politics (There was even a special academic institute of “political psychology” established in Ukraine” (!)). Generally, Ukrainian researchers agree that the present Ukrainian society can’t be defined according to common and well-established socio-political typologies. It represents a specific public constellation in reference to which it is necessary to create a description vocabulary corresponding to its specificity²¹. The last 15-20 years, according to the authors, have been the period of the intensive clannish-corporate society formation in Ukraine, which has reached the stage of final crystallisation today. The form of government corresponding to the given type of the society is an oligarchic republic in which the overall majority of

Ukrainian politicum of all colours holds an interest in²².

Theoretical, methodological and heuristic importance of this collection is defined, first of all, in our opinion, by a proper and effective application of the publicity concept as the means of the research of post socialist development peculiarities in two East European countries (Belarus and Ukraine) and, as it seems, it can be successfully extrapolated to a wider socio-cultural, socio-political context, notably not only to East European one.

Iryna Mikheyeva

¹⁵ Vladimir Furs. Introduction: Transformations of publicity and a post-Soviet situation, p.18, 23.

¹⁶ Veronica Furs. Public and private in Belarussian socio-political media discourse, p. 120.

¹⁷ Marina Sokolova. WWW as political public sphere. p. 109.

¹⁸ Viktor Martinovich. A role of independent mass-media in the development of alternative publicity in Belarus, p.147

¹⁹ Anatoly Pankovsky. An outline of (belarussian) expertise, p. 201.

²⁰ Sergey Proleev, Victoria Shamray . The phenomenon of a clannish-corporate society, p. 50 – 51.

²¹ Viktor Stepanenko. Political publicity in transformation: discourses, symbolizations and practices in Ukraine in the 2000s, p. 65 -66.

²² Roman Kobets. «Intimisation of publicity» – a post-Soviet way of politics «uncharming» in Ukraine, p. 83.